

V E R V O L G O P

M. NOEL CHOMEL.

A L G E M E E N

HUISHOUDELYK-, NATUUR-, ZEDEKUNDIG- KONST-

WOORDENBOEK.

Vervattende veele middelen om zyn

G O E D T E V E R M E E R D E R E N ,

E N Z Y N E

G E Z O N D H E I D T E B E H O U D E N ,

Met verscheidene wijze en beproefde Middelen voor een groot getal van Ziekten, en schoone Geheimen, om tot een hoogen en gelukkigen ouderdom te geraaken;

Een menigte manieren, om LAMMEREN, SCHAAPEN, KOEIJEN, PAARDEN, MUIL-EZELS, HOENDEREN, DUIVEN, HONING-BYEN, ZY-WORMEN te kweeken, voeden, geneezen, en winst te doen met die Dieren;

Eene Natuurkundige Beschryving van HUISHOUDELYK- en WILD-GEDIERTE, VOGELIEN en VISSCHEN, en de middelen om dezelve te jaagen en te vangen.

Een groot aantal van Geheimen in den TUINBOUW, KRUIDKUNDE, AKKERBOUW, LAND-BOUW, WYNGAARD- en BOOMGAARDBOUW, gelyk ook de kennis van VREEMDE GEWASSEN, en haare EIGENAARTIGE KRACHTEN, enz.

Met de voordeelen van het DISTILLEEREN, VERWEN, ZEEPZIEDEN, STYFSELMAAKEN, SCHILDEREN met Water- en Olie-verf; het maaken van BAAIJEN en STOFFEN voor deeze en andere Landen; van TURF, STEEN, enz.

Al het geen een bekwaame HUISHOUDSTER dient te weeten; als het bereiden van allerlei soort van SPYZEN, DRANKEN, GEBAKKEN, CONFITUUREN; het inmaaken van GROENTENS voor de Winter, enz.

Wat 'er in de SLACHTYD moet verricht worden. Het bereiden van MEED, CYDER, AAL-BESIEN-WYN, RATAFIA, vee'rlci soorten van LIQUEURS, enz.
Om CHITSEN en KANTEN in 't nieuw te waschen, enz.

De middelen, waar van zich KOOPLIEDEN bedienen om grooten Handel te dryven.

Een korte schets van de meeste KUNSTEN, WEETENSCHAPPEN en HANDWERKEN.

D O O R

J. A. DE CHALMOT, enz.

DERDE DEEL, EERSTE STUK.

Zynde het X. DEEL van het WOORDENBOEK.

Verrykt met Kunstplaten.

Te CAMPEN by J. A. DE CHALMOT, en te AMSTELDAM by J. YNTEMA.

M D C C L X X X V I I I .

gang toe, tot daar alle de overige, maar kortere, Slagpennen blaauw worden; haar getal is wel der-
tig.

Het Wyfje verschilt, in kloekte, van 't Mannetje minder dan in de navolgende byzonderheden van het kleurfel der Vederen, behalven dat ook haare Bek en Pooten donkerer rood zyn. Haar Achterhoofd en Nek zyn niet zo ver als die van den Man met donker gevederte bekleed, en rondom den Bek is het zelve nog schulpwyze afgezet met witte topjes van eenige kleine Vederen. Om haare Oogen heeft zy wel eenen evengelyken witten kring en schoonroode randen der oogleden; maar by haar is het Vlerkdek bont en de langste Vederen van 't zelve zyn vuilwit van rand tot om en over de toppen daar zy voor 't overige vuil zyn. Midden op den Rug heeft zy ook eenig dergelyk bont afzetzel van pluimaadje als op het bovenste van 't Vlerkdek; terwyl de derde en vierde van zes voorste Slagpennen, die allen op den buitenkant gitzwart zyn; in witheid binnen den rand toeneemen; welke witheid van daar, op de vyfde Slagpen begint over te gaan tot blaauwachtiger wit. De zevende heeft een wit randje om den top, gelyk ook, by toeneeming, eenige volgende, op de welke het blaauw langzaam verdwynt, eveneens zyn afgezet. De Stuit van dit Wyfje is sneeuw wit, als ook de Staart; doch deeze laatste verschilt van dien van 't Mannetje daar in, dat alle zyne twaalf Pennen zwarte toppen hebben; de twee bovensten minst, de daar aan volgende wat meerder; en de middensten het meest, als op de welken deeze zwarte toppen meer dan anderhalf duim lang zyn.

De levenswyze deezer *Kokmeeuwen* is gelyk die der *Splitstaarten*. Zy zyn gezwinde Vliegers, en zien zeer fcherp, onder het vliegen, op en in het water; in het welk zy op de Vischjes uit de hoogte nederstortende ten roef gaan. Zy schreeuwen sterk terwyl zy jaagen. Hun broed is gemeenlyk van drie Eyeren, die groen zyn, met zwarte spatzen digst bezet aan de breedste einden. In *Engeland* wordt 'er naar 't verhaal van *Willoughby* in 't Graafschap *Strafford*, op een eilandje in zekeren poel, dertig mylen van zee gelegen, jaarlyks eene zeer groote menigte gebroed van deeze soort van Meeuwen, tot aanmerkelyk gewin van den Landheer. Men past op de jongen, tot dat zy omtrent vlug geworden zyn, en men dryft ze dan in Vogelnetten welke tot dat einde van 't eilandje af midden door den poel en rondom den oever heen gezet zyn. Deeze jongen voedt men eenigen tyd met het vleesch en de ingewanden van dieren, tot dat zy vet zyn, wanneer ze verkogt worden. Jaarlyks vangt en voedt men 'er 1200 of daaromtrent op die plaats; van waar zy allen tegen het einde van July heen trekken. De onzen blyven ook den winter by ons niet over.

KOKORIT-NOOTEN, zie KALAPPUS-BOOMEN.

KOKOS-BOOM, zie KALAPPUS-BOOMEN.

KOLBEN, zie LISCHDODDE.

KOLENDRUK, zie KOOLENDRUK.

KOLFBAANEN, zyn zodanige plaatzen welke voorbeschikt en bekwaam gemaakt zyn, om het kolfspel uit te oefenen. — De *Kolfbaanen* in de plaats der *Klotsbaanen*, *Maliebaanen* en *Truktafels* gekomen,

zyn door den tyd algemeen in gebruik geraakt, en men heeft dit thands geliefde Spel der *Natie* meer steraad en kunst-bygezet, dan 'er oudtyds in plaats had. Voor deezen was eene *Kolfbaan* slegts een vierkant of langwerpig afgeschut perk, daar twee dunne *Kolfpaaltjes* in stonden; de grond was doorgaans maar ruuwjes met schelpen bestrooid; eene vierkante houten klik, aan eenen stok gevoegd, was de *Kolf*, daar men eenen ligten haairen Bal mede voortfloeg. Zulk eenen Bal floeg men toen gemeenlyk slegts van paal tot paal, van een hoopje zands, door de handen als eene tuit gemaakt; waar uit het spreekwoord ontstaan is, van het balletje op het tuitje te zetten, dat zo veel betekende als eenen frischen slag te waagen. Thands is het met dit Spel geheel anders gesteld. Men maakt nu de *Baanen* waterpas, vast en glad; men heeft zwaare, vaste, spheerronde, uit fyn sijet saamgerolde, Ballen; koperen Klikken aan de Kolfsteelen, en ronde gedraaide zwaare Kolfpaalen. En daar 't er voor deezen alleenlyk op aan kwam, om ligte Ballen met ligte Kolven, op eenen verre afstand tegens de paal te brengen, wordt 'er nu wel inzonderheid vereischt eene kunstige bestuuring der kragten, om den Bal van de paalen, op een zekeren afstand, voor of achter te brengen, 't welk men *trekken* noemt. Hier door vordert het Spel nu meerder oplettenheid, en 't *kolven* sluit eenigermaate eene wiskundige oefening in; men dient ten minsten tot eenen merkelyken trap ervaaren te zyn, in het asperken der lynen, die den Bal zal loopen, onder zyne meerdere of mindere botfingen aan, en afwykingen van de schuttingen of wanden der baan. By mangel hier van zyn 'er, onder zeer veele liefhebbers, maar weinigen die dit kunstjen recht kennen. De gewoone inrichting van dit Spel komt, buiten eenige wetten van gelagen, hier op uit. Twee perfoonen speelen; elk hunner legt zyn Bal by de paal, van welke men den uitflag stelt, van daar slaan ze uit naar de overstaande paal; wordt deeze door beiden getroffen, dan slaan ze beiden weder naar de paal van den uitflag; mist eene van beiden, dan slaat hy, die getroffen heeft, evenwel eerst te rug; en de andere doet vervolgens eene tweeden of derden slag, tot zo lange hy de paal treft; intuschen speelt de eerstgenoemde naar de bovenpaal, en als hy deeze treft, moet hy den anderen toestaan nog éenen slag te doen; dit noemt men den *nader* of *naflag*; treft hy 't nu in den naflag zo wel, dat zyne Bal van de paal te rug rolle, op eenen verderen afstand dan de Bal van den eersten ligt, zo wint hy éene schreef, welk voordeel anders door de eersten behaald wordt. Op die wyze speelt men voort, tot dat de eene of andere het bepaalde getal van schreefjes, stel vyf, zes, minder of meer, gewonnen heeft. Ingeval zy beiden, al spelende, in den uitflag, mislaan, zo wordt de voorflag gegeeven aan den genen wiens Bal naast aan de paal ligt, en de naflag is voor den verstaafgelegen. Elk slaat dus op zyne beurt naa de paal, en 'er behoort eene ongemeene kundigheid toe, om de Ballen zo te treffen, dat ze, ten opzichte van de andere paal, op eenen goeden wederflag of aftrek, zo als 't kunstwoord luidt blyven liggen. Dit geschied zynde, komt het op den laaftten slag aan; en hy, wiens Bal daar mede het digtste aan 't achterfchut der baane stille ligt, wint het spel. Elders, onder anderen in 't *Schichtsch*

en in *Friesland*, daar men 't harde slaan verkiest, en het te rug speelen tegens de schutting, dat men *ra-batteeren* noemt, in gebruik is, wint het de verst af-liggende; doch het eerstgemelde is in *Holland* zeer algemeen. En nadien de winst hier van afhangt, zo ontstaan de meeste twisten uit dit aftrekken of rabat-teeren; dewyl het wel eens gebeurd, dat twee Kol-vers zo gelyk tegen elkanderen aftrekken, dat beide de Ballen geene haairbreedte of niets verschil-len; wanneer elk de overwinning zo gelyk staan-de, niet gaarne de overwonnenen wil zyn; doch de gemaatigsten houden, in zulk een geval, het ver-speelen voor 't best. Wyders speelen 'er ook wel twee perfoonen-tegens twee, wanneer van iedere par-ty de eene uitlaat, en de andere te rug speelt. Als 'er een groot gezelschap is, neemt men vier of meer paaren, elk met zyne maat, en dit heet met ploegen kolven; ook speelt men dan somtyds met loopende Ballen, spelende ieder voor zich zelve met zynen Bal, enz. Buiten dit heeft men hier nog aan te mer-ken, dat 'et meermaals onder onze Natie zwaare wed-dingschappen uit dit Spel ontstaan; als mede dat de Baanhouders, en Kasteleins der voornaamste *Kolfbaa-nen*, hier en daar de liefhebbers jaarlyks laten spee-len, om eene net gemaakte zilveren *Kolf*, gehegt aan een fraajen stok, met een fluweel goud of zilver ge-borduurd handvatzel. Voorts heeft men, om dat de *open Kolfbaanen* blootgesteld zyn aan de zon, de re-genpluizen, het vallen van boombladeren, enz. al van overlang begonnen de *Kolfbaanen* met houten lootzen te overdekken; die, allengs kostbaarder en prachtiger geworden, thands aan veele plaatsen, in en om de groote steden, met schuifraamen en ruime zittingen voor de aanschouwers, indiervooge gebouwd zyn, dat ze, in een zeker opzicht, als trotfche Schouw-burgen voorkomen. Behalven de ruime *Kolfbaanen* van die foort te *Rotterdam* en *Amsterdam*, daar men 'er zelfs op zolders vindt, verdienen hier gemeld te wor-den de *Kolfbaanen* in den omtrek van *Leyden* en *Ley-derdorp*, die der Leydsche Schooljeugd, nu de Malie-baanen in vergetelheid zyn, eene eerlyke en mannely-ke uitspanning verleen; waar van men zich te meer-der bedient, zedert dat de Raket- en Kaatsbaanen, onder de aanzienlyke lieden, mede buiten de gewoon-te geraakt zyn.

KOLFDRAGER, zie COLFDRAGERS.

KOLGANS in het latyn *Anas erythropus*, is de naam van eenen Water-Vogel onder het Geslacht der Ganssen behorende. Zy zyn kleinder dan de *Riet-ganssen*, en van dezelve boven dien in andere opzich-ten onderscheiden. BRISSON noemt deezen Vogel de wilde Gans van 't Noorden, (*Anser septentrionalis sylves-tris*. Ornitholog. II. p. 433.) daar zyn Ed. den *Rietgans* eenvoudiglyk *Wilde Gans* tytelt. By EDWARDS heet hy de *Spottende Gans*, in 't engelsch *Limbing Goose*, sommigen noemen hem de *Gans van Canada*: want hy schynt zo wel in de noordelyke deelen van *Amerika*, als van *Europa* te huisvesten. Zyne nederduitsche naam is van de witte Plek, naar een toupet gelyken-de, die hy voor aan den Kop heeft, in de Paarden de Kol genaamd, afkomstig, des ook de Heer LINNÆUS hem als eene *Aschgrauwe Gans met een wit Voorhoofd* beschryft. *Anas cinerea, fronte alba*. LINN. Syst. Nat. XII. pag. 197. Sp. 11. Eene uitmuntende naar het leeven

gekleurde Afbeelding van deezen Vogel, vindt men in het kostbaare Werk van de Heeren NOZEMAN en SEPP; waar uit wy ook voornamelyk deeze beschry-ving hebben ontleend.

De langte van den *Kolgan* is doorgaans twee voeten en twee drie duimen; hebbende de *Wieken* en eenen halven voet vlugts. De kleur ziet meer uit den bruinen, dan in de *Rietgans*, en de randen der *Pluimen* zyn wel bleeker, doch niet zo wit, uitge-noomen aan den kant der *Vlerken*, die blaauwachtig aschgrauw zyn. Van anderen is de *Stult* geheel sneeuw wit, maar de *Buik* gewolkt met groote zwarte en rosachtige *Vlakken*. De *Hals* komt nagenoeg met die van de *Rietgans* overeen, maar aan den *Kop* is hy bruiner, in de *Mannetjes* tot aan de *Borst* toe zwart, met de *Keel* wit, zo als LINNÆUS in *Faun. Suec. Ed. II. p. 41.* aanmerkt. De *Bek* die eene kegelvormige gedaante heeft is rood, even als ook de *Pooten*, die byna koraalrood zyn of bloedkleurig: weshalve hy ook in 't byzonder den bynaam van *Erythropus*, dat is Roodpoot, voert; maar de *Klaauwen* zyn zwart. De *Staart* en *Slagpennen* zyn zwartachtig, met wit of bleekgrauw gezoomd.

Dat de *Kolgan* tot onze wilde Ganssen behoort, is zeker. Zy worden onder dezelve gevangen, en men maakt 'er op gelyke manier gebruik van tot eene spy-ze, die in de voorwinter hier te lande niet ongemeen en niet te verachten is, wanneer de Gans wel wordt toebereld. Het vleesch heeft egter dien lekkeren smaak niet, van dat der *Rietganssen*, 't welk waarschyn-lyk daar uit ontstaat, dat die opvlesch en de gewoone wilde Ganssen meest op gras en koorn aasen, rechten-de in de zaaylanden veele verwoesting aan. Het zyn zeer waakzame Vogels, die zich niet ligt onder 't schot laten brengen, maar door verrasfinge moeten gevangen worden en door bedrog. Zy vliegen by schoolen zeer hoog in de lucht en maaken zich ken-baar door hun geschrey, dat men somtyds zelfs in den donkeren avond hoort. De Gansenvangers hun-ne netten toegesteld hebbende, houden by dezelve, tansse *Lokganssen*, die dit geschrey beantwoorden, waar op dan de wilden ter dier plaatze nederstryken. Omstreeks *Campan* in *Overyssel* komen zy, tegen den winter by geheele troepen, op de eenzame zo buiten- als binnenlanden aan den *Tysel* gelegen, graazen, en worden aldaar door middel van strikken en schiet-geweer in menigte gevangen; ja somtyds ook wel in de vlugt geschooten. In den ongemeen wakken win-ter van 1789, 1790, kriede het aan den *Eem*, bene-den *Amersfoort* van wilde Ganssen, waar onder veele *Kolganzen*, ingevolge het verhaal van eenen geloof-waardigen vriend. Deeze Vogels zyn mooglyk wel het algemeenste over den geheelen aardbodem ver-spreid. Zo ver men in 't Noorden en zo ver men naar de *Zuidpool* gekomen is, worden zy aan alle kusten en eilanden, in golven en baaien, by menig-ten gevonden, doch merkelyk verschillende in kleur. Het vliegen der *Ganssen* by schoolen, in eene driehoek-ige figuur, met eenen Voorvlieger op de punt, wordt hier te lande meest by avond aan derzelver gekwakel, en in den voornacht ook, by heldere maanefchyn, op het oog vernoomen.

KOLLEBIEMEN, zie MAANKOP n. 5.

KOLLEGIANTEN, zie COLLEGIANTEN.

KOL